

УДК 159.98:32

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Руслана Карковська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
буль. П. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: karkovska@inbox.ru*

Охарактеризовано політичну орієнтацію як одну з центральних категорій політичної психології. Розглянуто громадянське суспільство як простір, в якому забезпечено умови для вияву такої активності громадян, яка є оптимальним способом конструктивного задоволення їхніх інтересів та реалізації особистісних схильностей. Наведено результати емпіричного вивчення зв'язку політичної орієнтації студентів з їхньою особистісною спрямованістю та схильністю до певної поведінки у взаємодії з іншими. Розкрито можливості практичного використання отриманих результатів, зокрема, виділено характеристики студентів, на формування та корекцію яких доцільно спрямовувати освітньо-виховну роботу у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: політична орієнтація, демократизм, авторитаризм, особистісна спрямованість.

ВСТУП

Політична орієнтація особистості – одне з центральних понять політичної психології. Уявлення людей про відповідні їхнім потребам цілі політичної діяльності та прийнятні для них засоби досягнення таких цілей зумовлені як соціально-політичною ситуацією, так і низкою психологічних чинників. Починаючи з праць А. Адорно, Г. Айзенка, М. Бурно, Е. Фрома, вивчення психологічних основ політичної орієнтації не втрачає своєї актуальності. Від середини минулого сторіччя (з моменту публікації праць М. Дюверже) політологи значно розвинули теорію партій та партійних систем. Зміна арсеналу соціально-психологічних засобів формування громадської думки та впливу на політичний вибір громадян вимагає спеціального вивчення та осмислення ситуації розвитку політичних суб'єктів у посттоталітарних державах. В Україні вивченням психологічних основ політичної орієнтації займаються О. Баришполець, В. Васютинський, І. Жадан, М. Слюсаревський, П. Фролов та інші. Особливий інтерес виявляють дослідники до вивчення політичної свідомості студентів, оскільки саме студентська молодь є стратегічно важливою соціальною групою для розвитку суспільства, а її цінності та настанови – індикатор суспільних процесів. Вивчення соціально-політичних настанов і переконань студентів необхідне для розробки вузами системи психолого-педагогічних впливів, адекватної цінностям громадянського суспільства.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ПРОСТІР ЗАДОВОЛЕННЯ ОСОБИСТИХ ІНТЕРЕСІВ

У громадянському суспільстві взаємодія громадян ґрунтується на принципах законності, економічного та культурного плюралізму, особистісних свобод,

публічності та доступності інформації. Детермінованість цієї взаємодії особистими інтересами забезпечує механізм стримування та врівноважування різних (часто конфронтуючих) сил у всіх сферах суспільного життя [3, 5, 9]. Щоб скористатись широким спектром можливостей, які надає громадянське суспільство, для задоволення особистих інтересів, необхідно виявляти активну громадянську та політичну позицію [10]. Ознакою громадянського суспільства є наявність розвинених конструктивних економічних, культурних і правових відносин між його членами, які здійснюються поза втручанням держави. Проте громадянське суспільство і держава не можуть функціонувати цілком автономно, оскільки між ними існує взаємодетермінуючий зв'язок. Демократія, порівняно з іншими політичними режимами, забезпечує найоптимальніші умови для розвитку громадянського суспільства. З іншого боку, саме громадянське суспільство з його вимогами до особистості дає змогу підтримувати в державі демократичний режим.

Як наголошує М. Ігнат'єф, для існування демократії недостатньо її офіційного проголошення. “Демократія швидко перетвориться в авторитарний популізм, якщо демократичні традиції не вкоріняться в практику інститутів громадянського суспільства” [10, с. 77]. Сучасне українське суспільство зіткнулось з цією проблемою. На всіх рівнях суспільно-політичної ієрархії громадянам бракує знань, умінь, особистісних настанов, які б сприяли особі задовольняти власні інтереси через узгодження їх з інтересами суспільства. Розвиток таких знань та якостей можливий за допомогою активного впровадження навчальних і виховних заходів у межах системи політичної та громадянської освіти [2].

В Україні розроблено концепції громадянського виховання, програми політичної та громадянської освіти. До них належать “Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” (АПН України, автори М. Боришевський, І. Тараненко, С. Рябов, О. Сухомлинська, К. Чорна), “Концепція політичної освіти в Україні” (Інститут громадянської освіти Національного університету “Києво-Могилянська Академія”, автори О. Дем'янчук, І. Жадан, Ю. Кальниш, І. Когут, С. Рябов, Б. Сагалаков), “Концепція національно-патріотичного виховання молоді” (Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство освіти і науки України, Міністерство оборони України та Міністерство культури і туризму України) [6, 7, 8].

Існуючі теоретичні розробки, які відповідають стандартам розвинутого суспільства, на жаль, недостатньо впроваджуються в життя. Зокрема, навчальні заклади як суб'єкти політичної освіти, не використовують належно свій потенціал для здійснення цілеспрямованого навчально-виховного впливу на студентську молодь. Як не парадоксально, потребує докорінних змін система політичної та громадянської освіти у вищих навчальних закладах, де підвищення політичної культури часто зводиться до формальної участі студентів у масових заходах (відвідування музеїв жертв політичних репресій, піша хода тощо), які, природно, не знаходять глибокого емоційного відгуку серед молодих людей.

Концепція громадянського суспільства орієнтує на ефективні шляхи підвищення політичної культури особистості. Оскільки базовим для громадянського суспільства є принцип задоволення його членами особистих інтересів, а навчально-виховний вплив у рамках політичної освіти повинен здійснюватись через призму особистісних мотивів та якостей адресатів цього впливу, зокрема студентів. Серед

різноманіття пропонованих суспільством ідеалів і зразків поведінки, які інтеріоризуються особистістю, стають “її власними” лише деякі з них. Така вибірковість у процесі засвоєння соціальних норм пов’язана з потребами, особистісною спрямованістю, іншими психологічними якостями індивіда. Політика, громадське життя – це сфери, в яких особистість може задовольняти свої потреби, реалізувати власні прагнення. Наскільки б дії не були суспільно корисними, індивід ніколи не робитиме того, що не переживається ним як необхідність, та в чому він не знаходить для себе ресурсів, вивільнення певної психологічної енергії чи зняття напруги.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Мета дослідження – виявити особливості політичної орієнтації студентів, зумовлені їхніми психологічними якостями. Поставлені завдання передбачали вивчення залежності політичної орієнтації студентів від їхньої особистісної спрямованості та схильності до певної поведінки (комунікабельність, змагальність, домінантність тощо) у взаємодії з іншими.

У дослідженні взяли участь 90 студентів Львівського національного університету імені Івана Франка 2–4 курсів денної форми навчання, серед яких 64 особи жіночої статі та 26 – чоловічої. Дослідження здійснювалось за допомогою емпіричних методів опитування та тестування. Використано такі методики: методика “Q-сортування” В. Стефансона, методика “Дослідження сприймання індивідом групи” Є. Залюбовської та анкета “Політична орієнтація”, розроблена на основі “Тесту правих та лівих настанов” [11]. Методика “Дослідження сприймання індивідом групи” Є. Залюбовської передбачає вивчення особистісної спрямованості та містить три шкали: індивідуалістична, колективістична та прагматична спрямованості.

В основу анкети покладено двомірну модель Г. Айзенка, де поряд з одномірною схемою політичного спектру (ліві-праві) англійський психолог додав особливу психологічну вісь “авторитаризм-демократія”. Якщо на першій осі X розташовувались типи політичних поглядів: крайніх правих (фашисти) до крайніх лівих (комуністи), то на осі Y – “політичні темпераменти”, які різняться рівнем жорсткості, нетерпимості і лагідності, терпимості щодо політичних позицій людини. Жорсткість, за Г. Айзенком, рівнозначна авторитаризму, лагідність – демократизму [за: 1, С. 304–305].

Анкета складається з 22 тверджень, міру згоди з якими досліджуваним пропонувалось оцінити в балах за шкалою від -3 до 3. Анкета містить одинадцять пар протилежних за змістом тверджень, із яких шість стосуються уявлень досліджуваних про способи здійснення влади (вісь авторитаризм-демократизм), а чотирнадцять – цінностей правої та лівої ідеологій. Більшість тверджень (№ 1, 2, 3, 5, 8, 11, 14, 16, 18, 19, 20, 22), які стосуються правих та лівих політичних орієнтацій, взято з “Тесту правих та лівих настанов” (адаптованого варіанту опитувальника, розробленого фахівцями ФОМ з Росії). Нумерацію тверджень анкети при описі методики та результатів дослідження збережено. У ході опрацювання результатів бали, які стосувались тверджень, що відображали ліві політичні орієнтації та авторитарність, було змінено на значення з протилежним знаком.

Для статистичного опрацювання даних використано кореляційний аналіз (лінійна кореляція за Пірсоном).

У зборі та опрацюванні емпіричного матеріалу брала участь студентка магістратури відділення психології Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Грещук.

Аналіз результатів анкетування засвідчив, що досліджувані студенти поділяють ліві позиції щодо питань, які стосуються загальнообов'язкового працевлаштування; рівності доходів громадян; надання державою економічних і соціальних гарантій громадянам та регламентації їхньої активності; автономного функціонування держави та церкви (рис. 1).

Яскраво виражені праві політичні орієнтації опитані студенти продемонстрували щодо питань, які стосуються ролі національних цінностей у розвитку держави та функціонування громадян. Середнє значення сумарного балу, отриманого в групі досліджуваних за усіма питаннями анкети, які стосувались правих та лівих політичних позицій дає підстави охарактеризувати політичну орієнтацію студентів як лівоцентристську (рис. 1).

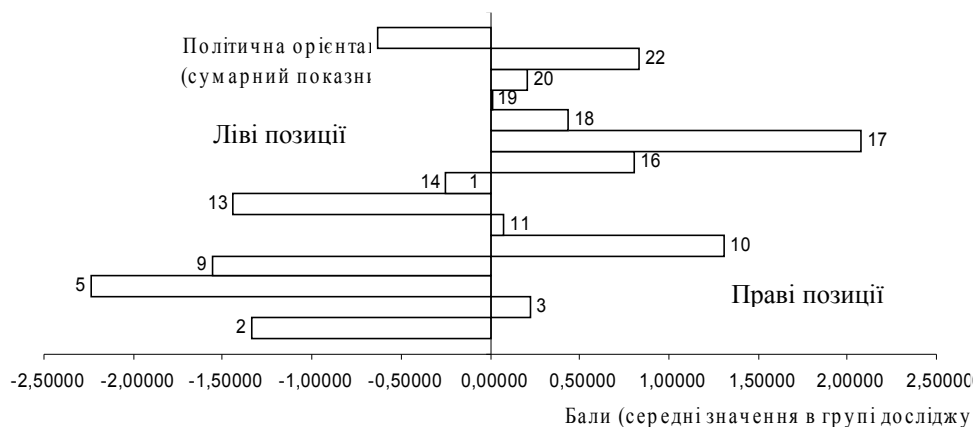

Рис. 1. Оцінки студентами тверджень, які стосуються правої та лівої політичних орієнтацій

2. Нерівність доходів громадян має бути якомога меншою.
3. Якщо держава буде встановлювати ціни на продовольчі товари, то ситуація погіршиться.
5. Усі працездатні громадяни України повинні працювати.
9. Держава повинна надавати економічні та соціальні гарантії громадянам і чітко визначати допустимі межі їхньої активності.
10. Національні цінності й традиції втрачають свою актуальність, тому розвиток нашої держави від них не залежить.
11. Більшості людей краще жити за планування державної економіки.
13. Церква і держава повинні функціонувати автономно.
14. Якщо держава буде встановлювати ціни на продовольчі товари, то ситуація поліпшиться.

16. Більшості людей краще жити за ринкових умов.
17. Національні цінності та традиції – важливий чинник розвитку нашої держави та впорядкування життя громадян.
18. Доходи громадян мають істотно різнитися, оскільки різняться їхня діяльність та здібності.
19. Нехай держава менше піклується про мене, аби лиш не обмежувала мене.
20. Церква як вагомий соціальний інститут повинна активно співпрацювати з державою.
22. Працювати чи ні – право вибору кожної людини.

Відповідаючи на питання анкети, стосовно способів здійснення влади (шкала “авторитаризм-демократизм”), студенти продемонстрували прихильність до демократії (x сер. = 1,55). Винятком стали відповіді досліджуваних на питання про особистість політичного лідера (№ 8, 12, 21). Поряд із прихильним ставленням до референдумів, громадських слухань і прийняття суспільно-політичних рішень шляхом досягнення компромісу між інтересами різних соціальних груп, студенти вважають, що політик повинен бути вольовою особою, “господарем із сильною рукою” (рис. 2).

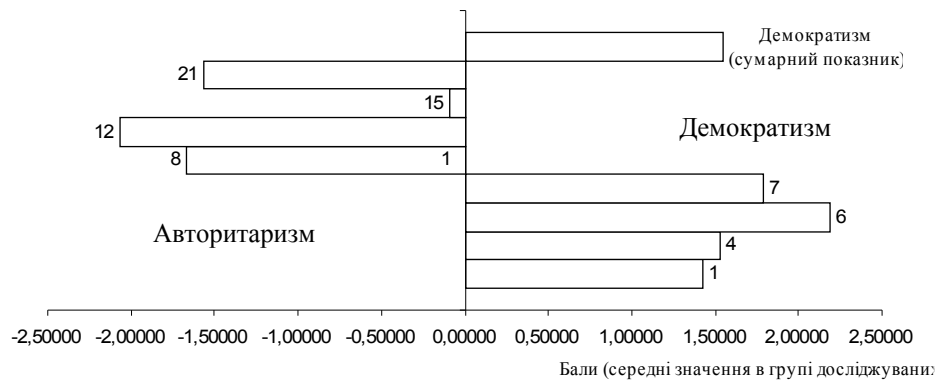

Рис. 2. Оцінки студентами тверджень, які стосуються демократизму та авторитаризму

1. За жодних обставин не можна допускати, аби влада в державі була зосереджена в руках однієї людини.
4. Для суспільства краще, коли рішення приймаються на основі погодження різних політичних сил та угруповань.
6. Управління державою вимагає від політика передовсім дипломатичності та вміння знаходити компроміс між інтересами різних соціальних груп.
7. Найважливіші питання суспільного життя необхідно вирішувати через референдум, громадські слухання тощо.
8. У країні має бути господар – нашому народові потрібна “сильна рука”.

12. Ефективно здійснювати державне управління може лише вольова людина, здатна вплинути на інших.

15. Корисними для суспільства є рішення, які приймаються найсильнішою політичною групою і передбачають послідовну реалізацію її програми.

21. Правильно вирішити питання суспільного життя здатен лише сильний компетентний політик.

За допомогою кореляційного аналізу емпіричних даних виявлено значущі кореляційні зв'язки між показниками за шкалою “незалежність” та оцінками тверджень анкети № 1 ($r = -0,33$ при $p \leq 0,01$), № 3 ($r = -0,21$ при $p \leq 0,05$), № 9 ($r = -0,21$ при $p \leq 0,05$), № 21 ($r = -0,22$ при $p \leq 0,05$), а також між шкалою “незалежність” та показником демократизму ($r = -0,27$ при $p \leq 0,05$). Студенти, яким властива особистісна незалежність та доміантність, прихильні до авторитаризму та поділяють деякі ліві політичні погляди. Вони вважають, що, за певних обставин, влада в державі може бути зосереджена в руках однієї людини; правильно вирішити питання суспільного життя здатен лише сильний, компетентний політик. Також студенти зі зазначеними якостями не згодні з твердженням, що ситуація погіршиться, коли держава буде встановлювати ціни на продовольчі товари, та вважають, що держава повинна надавати соціально-економічні гарантії громадянам. Встановлено значущі кореляційні зв'язки між показниками за шкалою “прийняття боротьби”, оцінками тверджень анкети № 7 ($r = -0,21$ при $p \leq 0,05$), № 9 ($r = -0,23$ при $p \leq 0,05$), № 15 ($r = -0,21$ при $p \leq 0,05$) та показником демократизму ($r = -0,27$ при $p \leq 0,05$). Юнаки та юнки схильні активно відстоювати власні інтереси та дискутувати з іншими, але не є прихильниками референдуму чи громадських слухань як способів вирішення найважливіших питань суспільного життя. Вони вважають, що держава повинна надавати економічні та соціальні гарантії громадянам і чітко визначати допустимі межі їхньої активності, а корисними для суспільства є рішення, які приймаються найсильнішою політичною групою.

Студенти, які схильні до компромісу, уникають конфліктів чи суперечок (шкала “уникнення боротьби”), не згодні з твердженням, що правильно вирішити питання суспільного життя здатен лише сильний, компетентний політик (твердження № 21 в анкеті) ($r = -0,32$ при $p \leq 0,01$).

У досліджуваній групі значущі кореляційні зв'язки спостерігаються між показниками за шкалою “некомунікабельність” та оцінками досліджуваних тверджень анкети № 1 ($r = -0,23$ при $p \leq 0,05$), № 7 ($r = -0,29$ при $p \leq 0,01$), № 9 ($r = -0,22$ при $p \leq 0,05$). Студенти, які не схильні встановлювати та підтримувати близькі емоційні сосунки з оточуючими (шкала “некомунікабельність”), віддають перевагу сильній, дещо авторитарній владі, жорсткому державному управлінню. Прихильність громадян до влади ґрунтується на ідентифікації. Влада буде привабливою, якщо її методи відповідатимуть особистісним настановам громадян, якщо вона втілюватиме образ їхнього я-ідеального. Це підтверджують отримані нами результати, за якими прихильно ставляться до сильної, дещо авторитарної влади студенти, схильні до конкуренції та емоційного відсторонення від оточуючих.

Оцінки студентами твердження анкети № 2 корелюють із шкалами методики Q-сортування “залежність” ($r = -0,22$ при $p \leq 0,05$) та “комунікабельність” ($r = -0,24$ при $p \leq 0,01$). Опитувані, які віддають перевагу вузькому колу емоційно близьких людей

порівняно з великою групою та схильні підпорядковуватись, вважають, що нерівність доходів громадян має бути якомога меншою. Ймовірно, це пов'язано з дискомфортом, який спричиняє таким молодим людям конкуренція, необхідність виявляти ініціативність, посідати активну позицію, як чинники успіху в умовах ринкової економіки. Натомість ліва політична ідеологія є привабливою для людей, яким важливе спілкування, підтримка і прийняття групи тощо. Ідея економічної рівності репрезентує безпечний простір людям, яким властиві пасивність у групі та конформність.

Прагматично спрямовані студенти не поділяють позиції лівих про те, що для більшості людей краще жити за планування державної економіки (твердження анкети № 11), ($r = 0,22$ при $p \leq 0,05$). Прагматична спрямованість передбачає орієнтацію особи на отримання особистої вигоди, використання потенціалу та ресурсів оточуючих для досягнення власних цілей. Саме ринкова, а не планова економіка, створює умови для вияву максимально доцільної особистісної активності.

Індивідуалістична спрямованість характеризує особу, зосереджену на особистих інтересах, яка покладається на власні ресурси та можливості у досягненні поставлених цілей, не очікуючи підтримки інших, намагається уникати ситуацій, які б перешкоджали досягненню мети. Індивідуалістично спрямовані студенти не погоджуються з твердженнями про те, що управління державою вимагає від політика передовсім дипломатичності та вміння досягати компромісу між інтересами різних соціальних груп (твердження анкети № 6), ($r = -0,22$ при $p \leq 0,05$), і, навпаки, згодні з думкою про корисність для суспільства рішень, які приймаються найсильнішою політичною групою і передбачають послідовну реалізацію її програми (твердження анкети № 15), ($r = -0,24$ при $p \leq 0,05$). Водночас у групі студентів показники індивідуалістичної спрямованості прямо корелюють з оцінками консервативної думки про те, що церква як вагомий соціальний інститут повинна активно співпрацювати з державою (твердження анкети № 20), ($r = 0,25$ при $p \leq 0,05$). Індивідуалізм традиційно вважається цінністю прихильників правих політичних сил, які, водночас, надають вагомої ролі в суспільних процесах церкві як соціальному інституту. Вважаємо, що саме цю світоглядну модель демонструють виявлені зв'язки.

Колективістська спрямованість властива особі, яка найефективніше виконує завдання в групі, де є взаємодопомога, для якої важливі доброзичливі, приязні взаємини з оточуючими, почуття потреби іншим. У досліджуваній групі виявлено прямий кореляційний зв'язок між колективістською спрямованістю особистості та схильністю студентів віддавати перевагу демократичним способам здійснення політичної влади ($r = 0,26$ при $p \leq 0,05$) та лівим політичним поглядам ($r = 0,27$ при $p \leq 0,05$). Зокрема, виявлено значущі кореляційні зв'язки між колективістською спрямованістю студентів та їхніми оцінками тверджень анкети № 7 ($r = 0,25$ при $p \leq 0,05$), № 7 ($r = 0,25$ при $p \leq 0,05$), № 15 ($r = 0,28$ при $p \leq 0,01$), № 17 ($r = -0,26$ при $p \leq 0,05$). Юнаки та юнки з колективістською спрямованістю схильні вважати, що найважливіші питання суспільного життя необхідно вирішувати через референдум чи громадські слухання тощо. Також вони не поділяють думок про корисність для суспільства рішень, які приймаються найсильнішою політичною групою і про важливість національних цінностей та традиції для розвитку держави. Колективізм – цінність прихильників лівого боку політичного спектру, тому їхні позиції поділяють передовсім люди з відповідною особистісною спрямованістю.

ВИСНОВКИ

Отже, результати дослідження засвідчили, що для більшості студентів властива лівоцентристська політична орієнтація та прихильність до демократичних шляхів прийняття суспільно важливих рішень. Проте, на думку значної частини юнаків та юнок, ефективний політик повинен вирізнятися силою та вольовими якостями. Особистісна спрямованість та схильність до певного типу поведінки у взаємодії зі соціальним оточенням – вагомі чинники політичної орієнтації студентів. Освітньо-виховну роботу в колективах вищих навчальних закладів доцільно спрямовувати на формування і розвиток у студентської молоді таких характеристик: а) толерантності до ситуації економічної нерівності; б) здатність брати на себе відповідальність за власну життєву ситуацію; в) прийняття необхідності самостійно піклуватись про свій добробут та стабільне становище; г) вміння рефлексувати власну позицію в суспільно-політичній взаємодії через усвідомлення своїх особистісних якостей; д) вибір таких форм і рівня громадсько-політичної активності, які б конструктивно долали суперечності між власними інтересам та інтересам спільноти, а також були психологічно комфортними для громадянина з огляду на його особистісні якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дилигенский Г.* Социально-политическая психология. М.: Новая школа, 1996.
2. *Жадан І.* Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді // Наукові записки Національного університету “Киево-Могилянська академія”, 2000. Т. 18. Політичні науки. С. 91–95.
3. *Ігнат'єфф М.* Про громадянське суспільство // Сучасність, 1995. № 10. С. 70–77.
4. *Карнаух А.* Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді // Політичний менеджмент, 2007. № 6. С. 82–88.
5. *Кіндратець О.* Нові форми взаємодії держави і громадянського суспільства // Людина і політика, 2004. № 1. С. 42–48.
6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 2000. № 22. С. 7–21.
7. Концепція політичної освіти в Україні // <http://www.kas.de/wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859>.
8. Наказ про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України та Міністерства культури і туризму України // <http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article?art_id=107963&cat_id=65645>.
9. *Резнік О.* Особистість і громадянське суспільство: досвід теоретичного осмислення // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2002. № 3. С. 68–79.
10. *Тейлор Ч.* Непорозуміння: дебати між лібералами та комунітаристами // В кн.: Сучасна політична філософія: Антологія. К.: Основи, 1998. С. 544–575.
11. *Фролов П. Д.* Технології та методології прогнозування наслідків інформаційного впливу на старшокласників: Методичний посібник. К. : Міленіум, 2008.

**PSYCHOLOGICAL FACTORS OF POLITICAL
ORIENTATION OF STUDENTS****Ruslana Karkovska**

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko str., 41, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: karkovska@inbox.ru*

A political orientation as one of central categories of political psychology is described. The civil society has been considered as a space, in which expression of such activity of citizens, which was the best way to meet their constructive realization of personal interests and tendencies, had been provided. The results of empiric study of connection between political orientation of students and their personal orientation and susceptibility to some behaviour in cooperating with others are presented. Possibilities of practical application of the results are exposed. Characteristics of students are selected, on forming and correction of which the educational work in high schools should be directed.

Key words: a political orientation, democracy, authoritarianism, personal orientation.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНТОВ****Руслана Карковская**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: karkovska@inbox.ru*

Дана характеристика политической ориентации как одной из центральных категорий политической психологии. Рассмотрено гражданское общество как пространство, в котором обеспечены условия для проявления такой активности граждан, которая является оптимальным способом конструктивного удовлетворения их интересов и реализации личностных склонностей. Представлено результаты эмпирического исследования связи политической ориентации студентов с их личностной направленностью и склонность к определенному поведению во взаимодействии с окружающими. Раскрыты возможности практического использования результатов, в частности, выделены характеристики студентов, на формирование и коррекцию которых целесообразно направить образовательно-воспитательную работу в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: политическая ориентация, демократизм, авторитаризм, личностная направленность.

Стаття надійшла до редколегії 8.09.2011

Прийнята до друку 22.09.2011